

Одеська національна юридична академія

Малишенко Людмила Олександрівна

УДК 321.7

**ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Одеса-2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Південноукраїнському національному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Іванов Микола Семенович,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили, професор кафедри політичних наук

кандидат політичних наук

Єфтені Наталія Миколаївна,
Одеська національна морська академія,
доцент кафедри цивільного та трудового права

Захист відбудеться «25» вересня 2009 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради д 41.086.02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. ____.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «21» серпня 2009 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

А. В. Пехник

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Сучасні зміни в політичному та суспільному житті ведуть до трансформації політичних інститутів. Це викликає проблеми, які призводять до кризи демократичного устрою. Відповідно, як науковці, так і практики намагаються за допомогою розробки теоретичних підходів вирішити ці кризові ситуації. На сучасному етапі більшість таких концепцій заснована на інформаційно-комунікативних технологіях. До них слід віднести теорію постіндустріалізму, теорію «інформаціоналізму», теорію транзитології. Нові технології, на яких ґрунтується формування інформаційного суспільства, багато в чому змінили характер політичної комунікації. Інтернет забезпечує неможливий раніше доступ до інформації й розширює можливості політичної комунікації. Без інформаційного супроводу функціонування сучасних демократичних інститутів може бути ускладнене, а забезпечення рівного доступу до мереж може сприяти закріпленню демократичних стандартів на рівнях міжособистісного й міжгрупового спілкування. При цьому необхідно враховувати, що сучасні інформаційні технології створюють потенційну можливість маніпулятивного впливу на особистість, у тому числі й з боку суб'єктів політичного процесу.

Традиційне розуміння демократії стає непридатним до суспільств, які існують і функціонують у світі глобальних постіндустріальних комунікацій на базі інформаційних технологій, які сьогодні стрімко розвиваються. Мова йде про появу такого феномена, як «електронна демократія», під якою розуміється відкритість, транспарентність державної влади, підвищення ефективності політичного керування й активне залучення громадян у прийняття політичних рішень на основі інформаційно-комунікативних технологій. У такий спосіб «електронна демократія» виступає як перспективна форма інтерактивної взаємодії населення й влади в політичних процесах сучасного світу.

Актуальність теми дисертації обумовлена тим, що виникнення «електронної демократії» є новою стадією у розвитку суспільства і відповідно вимагає теоретичного осмислення його впливу на розвиток соціально-політичних ідей сучасності. Також важливим є те, що процеси розвитку електронної демократії йдуть практично в усіх країнах світу. В Україні, де рівень розвитку е-демократії невеликий, досвід розвинених країн може бути використаний для розвитку інструментарію електронної демократії.

Інформаційне суспільство припускає неминучу трансформацію політичних інститутів і державного управління в змісті зміни функцій і в плані структурних рухів. Україна також не може залишатися осторонь від цих процесів, незважаючи на те, що провідні в цій сфері держави в значній мірі випереджають рівень інформатизації в Україні. При цьому необхідне розуміння того, що держави-лідери в галузі електронної демократії застосовували в процесі трансформації

державного та політичного управління принципово різні політичні стратегії. Це означає, що Україна може обрати для себе найбільш адекватну з них для адаптації на своїй території й стосовно до своїх умов і цілей.

Таким чином, розробка політичної стратегії формування електронної демократії в сучасній Україні є досить актуальною проблемою. Дослідження в цій області бачаться вагомими як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає науково-дослідницькій темі кафедри політичних наук Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0109U000215), одним з виконавців якої є дисертант.

Метою даної роботи є дослідження сутності електронної демократії в сучасному українському суспільстві з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Для досягнення даної мети поставлені наступні дослідницькі завдання:

- дослідити різноманітні підходи до визначення «електронної демократії»;
- проаналізувати теорії інформаційного суспільства та обґрунтувати можливість їх застосування до характеристики електронної демократії;
- уточнити понятійно-категоріальний апарат, що розкриває процес формування й функціонування «електронного уряду», його структуру й функції в сучасному суспільстві;
- порівняти зміст електронної демократії та електронного уряду для визначення їх основних задач та методів реалізації їх функцій;
- зробити порівняльний аналіз різноманітних форм впровадження електронної демократії в зарубіжних країнах та узагальнити накопичений досвід, з метою можливості його застосування в українській політиці;
- охарактеризувати сучасний стан процесу формування електронної демократії в Україні;
- дослідити процес розвитку інформаційних технологій Інтернету й державну політику України в цій галузі;
- виділити ключові фактори формування політичної стратегії держави по створенню електронного уряду в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження є е-демократія як форма участі громадян в сучасному політичному процесі.

Предметом дослідження є особливості впровадження е-демократії в сучасному українському просторі.

Методи дослідження. У роботі застосовано загальнонаукові методи: метод порівняльного аналізу, метод системного аналізу, діалектичний метод, метод класифікації, сходження від

абстрактного до конкретного, виявлення загального, особливого та специфічного. Також при написанні дисертації був використаний метод політичних мереж, синергетичний метод, системно-функціональний та процесуально-динамічний підходи, інформаційно-кібернетична модель забезпечення політичного процесу. Головними засадами дослідження є сучасні парадигми в галузях політології, глобалістики, теорії мереж, комунікації, політичних систем, політичної комунікативістики, теорій у руслі концепції постіндустріалізму, концепцій побудови інформаційного суспільства, реалізованих на політичному рівні, теорії політичної комунікації, глобалізації. Зокрема, діалектичний метод був покладений в основу розгляду основних концепцій, що відображають динаміку становлення постіндустріального суспільства. Метод порівняльного аналізу застосовувався при розгляді видів електронної демократії в сучасному суспільстві. Метод системного аналізу використовувався при інтерпретації концепцій інформаційного суспільства.

Наукова новизна дисертації полягає в комплексному аналізі процесів впровадження засад електронної демократії з визначенням особливих характеристик цього процесу в Україні на сучасному етапі. Наукова новизна конкретизується в наступному:

Вперше:

- визначені основні характеристики електронно-демократичної парадигми, до яких відносяться наявність мережного характеру, всеохоплення та технологічна складність процесу. Зазначені ресурси, які надають можливість сформуванню відповідної форми електронної демократії,
- насамперед це необхідність застосування інтелектуальних технологій, які засновані на досягненнях науки і потребують повсюдного їх використання у повсякденному житті людей;

- визначено, що електронна демократія за допомогою нових технологій є не лише ефективним інструментом, споживацькою службою чи засобом зв'язку з громадськістю – вона здатна постійно створювати обновлюваний публічний простір і більш відповідальний демократичний устрій. Обґрунтовано, що в будь-якій сучасній країні впровадження елементів електронної демократії супроводжується й здобутком нових рис суспільства, що може призвести до значних змін як політичного устрою, так і політичного режиму держави в цілому. Зокрема, це може призвести до більш мобільної та прогресивної форми суспільства – конфігуративної.

Уточнено:

- характерні ознаки форм електронної демократії, їх позитивні та негативні аспекти. Головним є те, що в умовах побудови будь-якої форми електронної демократії відбувається зниження витрат процесу одержання та передачі інформації, що створює передумови для поступового збільшення груп людей, які мають можливість брати участь у розробці та прийнятті політично значущих рішень, створюючи тим самим технологічні передумови для поступового зменшення нерівності політичних можливостей громадян;

– напрямки формування електронної демократії в Україні: правове забезпечення входження України в інформаційне суспільство; інструментально-технологічне забезпечення; змістовна наповненість нових технологій у державному управлінні. Визначено, що соціально-економічні проблеми в Україні, незавершеність процесу реформ, відсутність передумов для сприйняття більшістю населення інформаційних і технологічних інновацій становлять комплекс проблем, що ускладнює реалізацію електронної демократії найближчим часом;

– умови реалізації електронної демократії, якими виступають мережна організація суспільства, ефективно працюючий зворотний зв'язок і високий рівень технологічної оснащеності державного апарату. Показано, що західні розвинені країни мають перевагу перед країнами, що розвиваються, які не встигли ще вступити в глобальне інформаційне суспільство як повноправні його члени.

Дістало подальший розвиток:

– концептуальні підходи до вивчення теорії демократії загалом, її форм як у віртуальному, так і реальному вимірах. Показано, що електронна демократія, яка існує у віртуальній формі, не завжди адекватна демократії, що функціонує в реальному світі;

– визначення організації та діяльності електронного уряду як інструменту електронної демократії, враховуючи, що будь-яка демократична держава здійснює свою діяльність за допомогою легітимного уряду, який може трансформуватися в електронний уряд, якщо функціонує на основі використання можливостей Інтернету й застосовує високі інформаційні технології;

– положення про неможливість в сучасних умовах формування в будь-якій країні, зокрема в Україні, прямої форми електронної демократії. Доводиться, що на сучасному етапі слід впроваджувати так звану «напівпрямую» форму електронної демократії, яка є найбільш адекватною до сучасного світового процесу в його соціально-політичному, економічному та культурному вимірах.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що теоретичні положення та висновки дисертації є внеском у розробку концепції політичної комунікації й можуть бути використані при подальшому дослідженні динаміки політичних процесів в Україні й у практичному аспекті представниками управлінських структур та громадських об'єднань. Положення та висновки дисертації систематизують і узагальнюють тенденції становлення та розвитку електронної демократії в сучасному суспільстві. Теоретико-методологічні засади роботи, а також бібліографія можуть бути використані при розробці навчальних курсів і спецкурсів з політологічних, філософських і управлінських дисциплін, а також використовуватися в практиці роботи прес-служб та засобів масової інформації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації апробовані автором на міжнародних і всеукраїнських науково-методичних і науково-практичних конференціях: «Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право» (Київ, 2008 р.), «Шляхи удосконалення підготовки фахівців для фінансової системи відповідно до вимог Болонського процесу» (Одеса, 2008 р.), «Світова фінансова-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, право та фінанси)» (Київ, 2009 р.), «Кількісні методи в бухгалтерському обліку та фінансах» (Одеса, 2009 р.) тощо. Дисертація обговорювалася на теоретико-методологічних семінарах кафедри політичних наук Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Публікації. Основні теоретичні положення дисертації знайшли відображення в 6 наукових публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових виданнях з політології.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який включає 199 найменувань (21 сторінка). Загальний обсяг дисертації - 191 сторінка.

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами і темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **Розділі 1 «Теоретичні основи концепції електронної демократії»** висвітлено стан наукових теоретичних розробок політологічного, філософського, соціологічного та юридичного напрямків з проблем впровадження електронної демократії, розглянуті науково-теоретичні концепції та різноманітні підходи до розуміння електронної демократії та її форм.

У **підрозділі 1.1. «Ступінь науково-теоретичної розробки концепції електронної демократії»** відзначається, що проблематика, пов'язана з особливостями функціонування політичних інститутів в умовах формування інформаційного суспільства, є досить новою як для української науки, так і для українських політичних реалій. Феномен «електронної демократії» розглядається в дисертації у зв'язку з концепцією «інформаційного суспільства», яка є теоретичною основою для постановки проблеми електронної демократії.

Визначено, що теоретичною основою (фундаментом) концепції «електронної демократії» є теорії постіндустріального (інформаційного) суспільства. Джерела та методологічні основи цієї теорії виходять з розробок таких мислителів як Ж.-А. де Кондорсе, Ж. Фурастьє, А. де Сен-

Симона та інших. Витоком сучасних інформаційних концепцій розвитку суспільства є введене Г. Маклюєном поняття «галактики Гутенберга».

Найбільш розробленими в Україні є питання теорії інформаційного суспільства. Цей науковий напрям в Україні почав розвиватися лише в останні роки. Це роботи таких авторів, як В. Даніл'ян, Д. Дюжев, А. Колодюк, О. Григор та інших. Іншу групу досліджень, які в деякій мірі стосуються теми даного дослідження, складають роботи з проблем політичних технологій. Тут слід зазначити наукові розробки К. Ващенко, В. Коляденка, Л. Кочубея та інших. У 2008 році О. Ємельяненко була захищена кандидатська дисертація з проблем електронного уряду, в якій увагу було зосереджено на аналізі електронного уряду як на інноваційному підході до політики і управління в інформаційному суспільстві.

Відзначається, що, незважаючи на досить великий обсяг наукової літератури, яка присвячена тим або іншим аспектам заявленої теми дисертаційного дослідження, багато проблемних питань формування електронної демократії в Україні й досі не вирішені.

У підрозділі 1.2. *«Поняття та форми електронної демократії»* показано, що використання інформаційно-комунікаційних технологій і інформаційної інфраструктури для розвитку й посилення демократичних інститутів і розширення участі громадян у суспільній і політичній діяльності становить суть «електронної демократії». У даному випадку електронна демократія була розглянута у вузькому та широкому змістах. У вузькому розумінні е-демократія розуміється у використанні електронної підтримки для забезпечення відповідних конституційних прав, що вимагають тих або інших формальних рішень. У широкому змісті поняття е-демократія означає врахування думок і залучення громадян і організацій у політичні відносини й процеси.

Визначено, що нові концепції електронної демократії базуються на використанні соціальних технологій суспільних комп'ютерних мереж. Електронною демократією є такий вид суспільного та державного устрою, при якому використання електронних комунікаційних засобів, таких як Інтернет, використовується для покращення демократичних процесів у демократичних країнах або країнах з устроєм, близьким до демократичного (республіканським або представницькою демократією). Багато що в майбутньому залежатиме від того, як цю концепцію будуть втілювати уряди, громадянські об'єднання та товариства по всьому світу.

Історія афінської демократії свідчить, що пряма демократія можлива тільки там, де громадяни можуть вільно один з одним контактувати в режимі реального часу. Технічні можливості не дозволяли подібного у масштабах, більших за поліс, однак у XXI ст., із винайденням нових форм комунікації, це поступово стає можливим, як стає реалізованим повернення до прямих форм демократичного устрою.

Визначається, що електронна демократія змінює політичне поле держави – формується нова, активна соціальна позиція громадян, діяльність політичних партій, окремих політиків,

громадських організацій частково переноситься до кіберпростору, змінюються вимоги до політиків і державних діячів. На перехідному етапі це посилює негативні риси, властиві традиційній демократії, але із запровадженням дедалі більшої кількості компонентів Інформаційного суспільства негативні прояви поступово замінюються позитивними.

У підрозділі 1.3. «Розуміння електронного уряду як інструменту електронної демократії» досліджується концептуальні аспекти та підходи до співвідношення електронної демократії та електронного уряду як інститутів громадянського суспільства. Визначено, що нові інформаційно-комунікативні технології також сприяють якісному перетворенню сучасного громадянського суспільства – з'являються різноманітні форми (типи) електронної демократії. Одним з головних інструментів (елементів), необхідних для існування електронної демократії, є електронний уряд. В останні роки уряди в усьому світі почали інтенсивно впроваджувати ці технології для підвищення ефективності і якості державних послуг. Реформування державного управління в комплексі з іншими елементами містить у собі й концепцію «електронного уряду».

На відміну від електронного уряду (е-уряду), створюваного «зверху» для більш ефективного функціонування державного апарату, електронна демократія (е-демократія) орієнтована на якісне підвищення рівня участі громадян у політичному житті, тобто на ініціативу «знизу» у керуванні державою.

Існує два головних підходи до вирішення цієї проблеми. Перший підхід розглядає електронну демократію як частину електронного уряду. Цей підхід, в основному, пропонують фахівці сфери інформаційних технологій. Електронна демократія й участь вважається повноправним елементом у структурі електронного уряду й трактується як електронна реалізація узаконених демократичних шляхів або процедур прийняття рішень, зводячись, в основному, до електронних виборів і електронного голосування. Другий підхід, який поділяє більшість представників гуманітарно-соціальної сфери, на противагу, розглядає електронний уряд як частину електронної демократії.

Робиться висновок, що електронна демократія є формою політичної організації, яка характерна для інформаційного суспільства, що поєднує в собі властивості безпосередньої та плебісцитної демократії, а також можливості інформаційних технологій. Це означає, що основні рішення приймають безпосередньо громадяни шляхом проведення плебісцитів в інформаційній мережі, і громадянам же належить законодавча ініціатива та право контролю за дотриманням законності. Така демократія виникає як результат освоєння громадянами ІТ в процесі використання послуг електронного уряду. Послідовність повинна бути саме такою, тому, що електронна демократія потребує певного рівня психологічної адаптації громадян до інформаційних інновацій, засвоєння ними навичок використання ІТ в процесі взаємодії з владними структурами. Сервіси електронного уряду вимагають меншої підготовки, оскільки

здебільшого трансакції полягають у заповненні автоматизованих форм, до того ж пропонують на вибір варіанти відповідей. Набувши початкових навичок мережових трансакцій, громадяни зможуть оволодіти і складнішими схемами, задіяними електронною демократією.

У висновках до Розділу 1 відзначається, що електронна демократія існує у віртуальній формі й не завжди адекватна демократії, що функціонує в реальному світі. Для підвищення рівня участі громадян у політичному процесі як в електронному просторі, так і в реальному житті, пропонується використовувати такий інструмент електронної демократії, як електронний уряд, який перетворює традиційні способи й методи державного управління, надаючи громадянам і організаціям набір державних послуг за допомогою можливостей інформаційних технологій і Інтернету. Електронна демократія, за допомогою нових технологій є не лише ефективним інструментом, споживацькою службою чи засобом зв'язку з громадськістю – вона здатна створити оновлюваний публічний простір і більш відповідальний демократичний устрій. Але роль інформаційних технологій у демократичних процесах не носить однозначного характеру. Криза основних інститутів демократії в розвинених країнах підтверджується наступними ознаками: ростом недовіри до політиків і політичних інститутів, що пронизує всі соціальні верстви; скандалами, пов'язаними з корупцією високопоставлених державних службовців.

Термін «електронна демократія» відноситься, насамперед, до технологічного аспекту в тому розумінні, що сучасна демократія змінилася або може змінитися за допомогою мережної взаємодії громадян, організацій і інститутів через електронну комунікаційну систему. Ці зміни в демократичному процесі в остаточному підсумку варто оцінювати за рядом параметрів; зокрема, вони повинні забезпечити прийняття більш ефективних політичних рішень і підвищити легітимність демократії в змісті прийняття й підтримки громадянами демократичного режиму.

У Розділі 2 «Механізми реалізації засад електронної демократії в сучасному суспільстві» аналізуються характерні ознаки різноманітних форм та типів електронної демократії. Мова йде про континентально-європейський підхід до впровадження елементів електронної демократії, який представлений на прикладі Швеції, Франції й інших країн Європи; англо-американський підхід, який відображає специфіку становлення електронного уряду в США й Великобританії; та азійський підхід, розглянутий на прикладі Китаю, В'єтнаму, Південної Кореї.

У підрозділі 2.1. «Особливості впровадження засад електронної демократії в європейських країнах» визначено, що електронна демократія в європейських країнах базується на балансі між державним контролем і ринком, на динамічному сполученні державних і ринкових сил. Вона характеризується наступними особливостями: наявністю наддержавних інститутів (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), рекомендації яких обов'язкові для виконання всіма країнами ЄС; високим ступенем інтеграції європейських народів і країн, що проявляється в єдиній валюті, у єдиному загальноєвропейському інформаційному просторі, у підготовці нової

єдиної Конституції, у вільному пересуванні капіталів, енергії, інформації; твердим законодавством, що регулює інформаційні відносини й інформаційні потоки, що циркулюють у європейському інформаційному просторі, а також особисту ініціативу; забезпеченням універсального обслуговування.

Державний контроль у даному випадку проявляється в постійному моніторингу й відновленні законодавства, пов'язаного з побудовою інформаційного суспільства, а також у тому, що проблема доступу громадян до інформаційного законодавства вирішується державою, а не приватними організаціями. Керування й діяльність національних урядів і наддержавних структур у даному підході обумовлені застосуванням високих технологій з орієнтацією на потреби громадян-користувачів інформаційними мережами й системами. Цей тип управління дозволяє споживачеві (виборцеві, громадянинові, представникові громадськості) одержувати урядову інформацію в режимі реального часу й успішно виконувати свій громадянський обов'язок, використовуючи систему електронного голосування або сервісні послуги уряду при сплаті податків і штрафів. У повсякденному житті європейський підхід орієнтований на функціональне й практичне інформування жителів. Реалізацією цього підходу є проекти «Європейська інформаційна мережа по міжнародним відносинам і регіональним дослідженням» і «Електронна Європа».

У рамках континентально-європейського підходу до формування електронної демократії аналізується процес впровадження, який відбувається в Швеції, де головний акцент робиться на наданні послуг, на соціальну складову, а лібералізація телекомунікацій вже не є актуальною; та у Франції, в якій зберігається сильна роль держави з акцентом на технічне забезпечення: будівництво мереж і виробництво вітчизняного устаткування, з орієнтацією цього виробництва на потреби домашніх користувачів.

У підрозділі 2.2. «Специфічні ознаки електронної демократії США, Канади та Великобританії» відзначається, що даний підхід до формування електронної демократії заснований на повній лібералізації ринку ІКТ. Він розвинений у США, Канаді та Великобританії.

У США, Канаді та Великобританії основою ідеології процесу формування електронної демократії є акцент на технічне забезпечення, на створення мереж, інформаційних супермагістралей. Втручання держави в діяльність приватних осіб зведено до мінімуму. Цей підхід характеризується наявністю гнучкого законодавства, що забезпечує верховенство особистої ініціативи, на відміну від європейських країн, де головним залишається держава.

У підрозділі 2.3. «Характерні риси електронної демократії в азіатських країнах» зазначається, що азіатський підхід до впровадження електронної демократії в деякому змісті є проміжним, тому що в його основі закладені ідея співробітництва держави та підприємців. Відмінною рисою є впровадження інформаційних технологій у державне управління при збереженні авторитарної політичної системи. Розвиток ІКТ у державах Азії відбувається

паралельно з наявністю політичної цензури й придушенням інакомислення. Однак, у цілому, навіть при існуючих обмеженнях, простір Інтернету в Китаї й В'єтнамі сприяє гуманітарному розвитку суспільства, росту соціально-економічної й політичної активності.

У цілому, країни Азії на шляху побудови електронної демократії до найважливіших завдань відносять підвищення рівня освіти; відкриття інформаційних і комунікаційних ринків для іноземної торгівлі й інвестицій; забезпечення доступу громадян до послуг державних органів за допомогою Інтернету; лібералізацію ринків зв'язку; захист прав власності й забезпечення діючої правової системи.

У Висновках до Розділу 2 відзначається, що сьогодні у більшості розвинених країн (США, Німеччина, Франція, Великобританія, Австрія, Чехія, Фінляндія, Японія, Індія, Китай і ін.) розроблені й реалізуються державні програми формування інформаційного суспільства. Хоча існують загальні принципи інформаційної політики, аналіз національних планів побудови інформаційного суспільства дозволяє виділити в них значні розходження. Ці розходження стосуються особливостей макроекономічної політики держави в контексті формування інформаційного суспільства; особливостей ідеології формування інформаційного суспільства; специфіки законодавства, що забезпечує рух до інформаційного суспільства; особливостей національної культури й менталітету, що впливають на розвиток інформаційного суспільства.

Загалом, всі розглянуті сучасні підходи до впровадження електронної демократії обумовлені розвитком інформаційної цивілізації й орієнтовані на майбутнє. Умовами їх реалізації виступають мережна організація суспільства, ефективно працюючий зворотний зв'язок і високий рівень технологічної оснащеності державного апарату. Західні розвинені країни мають перевагу перед країнами, що розвиваються, які не встигли ще вступити в глобальне інформаційне суспільство як повноправні його члени. Західна цивілізація ввійшла в стадію інформаційного суспільства раніше й тому намагається нав'язувати свій шлях розвитку іншим країнам.

У Розділі 3 «Основні напрями політичної стратегії формування електронної демократії в Україні» дається аналіз державної інформаційної політики в Україні та визначаються особливості впровадження засад електронної демократії в нашій державі.

У підрозділі 3.1. «Державна інформаційна політика в Україні: формування основних засад електронної демократії» акцентується увага на політичній стратегії держави у цьому напрямку. Зокрема, мова йде про те, що одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток суспільство, в якому кожен мав би можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя.

Відповідно, інформаційні технології, які сьогодні активно впроваджуються в Україні і в усьому світі, відкривають для нашої держави нові можливості здійснення внутрішньої і зовнішньої політики. Це означає, що наявність інформаційних технологій породжує таке глобальне, цивілізаційного рівня явище як інформаційне суспільство, громадяни отримують надзвичайно дієвий важіль впливу на розвиток суспільства, держави, економіки - утворюється Електронна Україна, електронна демократія, яка змінює принципи функціонування основних соціальних інститутів українського суспільства. При цьому, Україна має власну історію розвитку базових засад електронної демократії: діяльність всесвітньо відомої школи кібернетики; формування на початку 90-х років XX століття концепції та програми інформатизації; створення різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій і загальнодержавних інформаційно-аналітичних систем різного рівня та призначення.

Головним у цьому аспекті є питання можливості реалізації цієї влади на практиці – доступу до механізмів впливу. На сьогодні цей доступ є опосередкованим (шляхом обрання представників, які представлятимуть саме наші інтереси, – до виконавчої та законодавчої влади). Звичайна роль громадянина сьогодні – спостереження за боротьбою інтересів та переділом сфер впливу між окремими групами та їх тимчасовими коаліціями. Інтереси громадянина захищаються лише тією мірою, якою вони співпадають з інтересами групи – тобто, їх захист є випадковим, що, безумовно, є явищем негативним. Негатив посилюється через невпевненість громадянина в тому, що його голос буде враховано взагалі, а якщо й враховано, то не сфальсифіковано. Ця система підриває, таким чином, основи громадянського суспільства – активну громадянську позицію кожного члена суспільства.

Основним завданням розвитку електронної демократії в Україні є сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних ІКТ можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя.

У підрозділі 3.2. «Особливості становлення та впровадження елементів електронної демократії в Україні» аналізується українська специфіка побудови електронної демократії в інформаційному суспільстві. Виділено три основних аспекти в цьому питанні: правове забезпечення входження України в інформаційне суспільство; інструментально-технологічне забезпечення; змістовна наповненість нових технологій у політичному та державному управлінні.

Особливістю України в цьому аспекті є те, що вона перебуває на початковій стадії його формування. Нормативно-правова база, що регулює процес інформатизації, не є досконалою для розвитку інформаційних процесів. Вся ініціатива з впровадження інформаційних технологій, з створення спеціальних документів і проведення відповідних заходів в основному виходить від держави, а не від приватних підприємницьких структур.

У Висновках до Розділу 3 зазначається, що заснований на зарубіжному досвіді перехід до повноцінної електронної демократії в Україні не буде швидким. Але є підстави сподіватися, що, починаючи з електронного уряду, який зробить більш прозорою роботу органів виконавчої й законодавчої влади, змінить ті або інші функції політичного та державного управління та вплине на життя населення країни - цей процес має перспективу впровадження.

Застосування нових комунікативних технологій в Україні дозволить створити діалогічний комунікативний простір «уряд-населення», завдяки чому можна буде в найкоротший термін одержувати інформацію про відповідні реакції користувачів порталу на найважливіші урядові рішення, а також ефективно реалізовувати ідею свідомої участі населення в рішенні соціально значущих проблем. Більш ефективний уряд буде більше знати про кожного зі своїх громадян. З іншого боку, різко зростає здатність електронного уряду збирати й зберігати відомості про своїх громадян, що неминуче породжує тривогу із приводу недоторканності приватного життя й відкриває широкі можливості для наростання тоталітарних тенденцій у суспільстві.

Але кожна країна рухається до електронної демократії своїм шляхом, що визначається сформованими політичними, соціально-економічними й культурними умовами. При цьому в нових умовах суспільний розвиток розглядається в рамках не стільки соціального, скільки інформаційного простору, облаштованість і інтенсивність якого є необхідними умовами для ефективного розвитку будь-якої країни. Глобальний інформаційний простір у XXI столітті повинний забезпечити реалізацію погоджених інтересів громадян, держав і суспільств зі збереженням специфіки їхньої культури й національно-державної цілісності.

У Висновках відзначено, що теорії інформаційного суспільства є одними з найпоширеніших політологічних концепцій, які дозволяють адекватно оцінити масштабну трансформацію політичних інститутів за останні кілька десятиліть. Запропоновані в 1990-х роках американськими та європейськими дослідниками ці концепції успадковують елементи наукової традиції, яка пов'язує суспільний прогрес із послідовним поліпшенням умов матеріального життя людини.

Ряд країн наприкінці XX – початку XXI в. вийшли на новий глобальний рівень соціальної реальності. При наявності загальних рис інформаційного суспільства та політики формування електронної демократії можна відзначити істотні розходження між країнами. Вони обумовлені особливостями макроекономічної політики держави; особливостями ідеології країни; специфікою законодавства; особливостями національної культури та менталітету.

Впровадження нових технологій в суспільстві починає істотно впливати на соціально-економічні й політичні сфери суспільства у двох напрямках: з одного боку – підтримка рівноваги в суспільних структурах, і, як наслідок, – тенденції політичної стабілізації; з іншого – руйнування суспільних структур, і, як наслідок, – можлива дестабілізація суспільства.

В умовах побудови будь-якої форми електронної демократії відбувається поступове зниження витрат процесу одержання та передачі інформації, що створює передумови для розвитку двох тенденцій: поступово збільшується група людей, що мають можливість брати участь у розробці та прийнятті політично значущих рішень; створюються технологічні передумови для поступового зменшення нерівності політичних можливостей громадян.

Умовами реалізації електронної демократії виступають мережна організація суспільства, ефективно працюючий зворотний зв'язок і високий рівень технологічної оснащеності державного апарату. Західні розвинені країни мають перевагу перед країнами, що розвиваються, які не встигли ще вступити в глобальне інформаційне суспільство як повноправні його члени.

Будь-яка демократична держава здійснює свою діяльність за допомогою легітимного уряду. Якщо цей уряд функціонує на основі можливостей Інтернету й застосовує високі інформаційні технології, то можна говорити про трансформацію його в електронний уряд. У дисертації електронний уряд розглядався як важливий інструмент електронної демократії, а досвід його реалізації був досліджений на прикладі країн, в яких цей інструмент плідно працює. У цьому аспекті визначається, що процеси впровадження електронного уряду й реформування державної служби повинні вестися паралельно, у тісному взаємозв'язку один з одним і на базі єдиних принципів - в рамках одного підходу та принципів визначеної форми електронної демократії.

Розглядаючи функції електронного уряду, слід говорити про функції уряду з погляду тої форми, яку вони знаходять при переході до електронного уряду. Тому, як що електронний уряд не виконує якогось свого принципово нового особливого набору функцій, він успадковує більшість із них від традиційної моделі, змінюючи лише спосіб.

Проаналізувавши світовий досвід впровадження електронної демократії, можна вести мову й про український підхід до здійснення цього процесу. Цей підхід характеризується тим, що країна ще перебуває в стадії створення інституту електронної демократії. Сьогодні ситуація з процесом впровадження елементів електронної демократії є невизначеною, проведені реформи, пов'язані із впровадженням електронного уряду, лише додали проблем у цій галузі. Це є наслідком відсутності політичної стратегії. Україні необхідно розробити свою або адаптувати одну з існуючих моделей електронного уряду, і тільки після цього перейти до планомірної її реалізації в рамках чіткої політичної стратегії, яка буде зрозумілою як політичній еліті, так і широким верствам населення.

Досвід реалізації проекту «Електронної України» показує, що принципи західної моделі в Україні не можуть бути застосовані в повному обсязі. Крім того, серед політичних, соціальних і економічних проблем є такі, які ускладнюють застосування в нашій країні політичної стратегії західного типу. При цьому для України на сучасному етапі найбільш оптимальним є варіант створення раціональної бюрократії континентального зразка. Такий підхід дозволить зберегти

елементи спадкоємності й стабільності, запобігти потрясінням, що є дуже важливим аспектом для перехідної держави.

Для українського підходу до впровадження електронної демократії характерним є відставання процесів інформатизації в порівнянні із західними країнами, яке обумовлене, насамперед, структурою економіки. Слід враховувати, що становлення електронної демократії в країні можливо лише в умовах подальшого розвитку громадянського суспільства, істотних змін у позиції правлячої політичної еліти та в політичній культурі населення.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Малишенко Л. О. Типи електронної демократії в сучасному інформаційному суспільстві / Л.О.Малишенко // Актуальні проблем політики. Збірник наукових праць / Голов. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: «Фенікс», 2007. – Вип. 32. – С. 285-291.
2. Малишенко Л. О. Формування моделей електронної демократії в Україні / Л.О.Малишенко // Актуальні проблем політики. Збірник наукових праць / Голов. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: «Фенікс», 2008. – Вип. 33. – С. 350-357.
3. Малишенко Л. О. Державна інформаційна політика в Україні: формування основних засад електронної демократії / Л.О.Малишенко // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 39. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 737-744.
4. Малишенко Л. О. Співвідношення електронної демократії та електронного уряду та визначення функцій даних інститутів / Л.О.Малишенко // Науковий вісник (Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців). – Науки: економіка, політологія, історія. – 2008. – № 20. – С. 103-113.
5. Малишенко Л. О. Огляд сучасних моделей інформаційного суспільства / Л.О.Малишенко // Моделі забезпечення сталого розвитку світового господарства: економіка, фінанси та право. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2008. – С. 272-275.
6. Малишенко Л.О. Дистанційна освіта як прогресивна технологія сучасної освіти / Л.О.Малишенко // Шляхи удосконалення підготовки фахівців для фінансової системи відповідно до вимог Болонського процесу. Тези доповідей міжнародної науково-методичної конференції. – Одеса, 2008. – С. 108-110.

Анотація

Малишенко Л. О. Впровадження електронної демократії: концептуальні підходи та особливості процесу реалізації в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009.

У даному дослідженні здійснено комплексний аналіз процесів впровадження засад електронної демократії з визначенням особливих характеристик цього процесу в Україні на сучасному етапі. Зокрема, визначені основні характеристики електронно-демократичної парадигми, до яких відносяться наявність мережного характеру, всеохоплення та технологічна складність процесу.

Проаналізовано характерні ознаки форм електронної демократії, та визначаються їх позитивні та негативні аспекти. Вивчені напрямки формування електронної демократії в Україні та окреслені умови реалізації електронної демократії, якими виступають мережна організація суспільства, ефективно працюючий зворотний зв'язок і високий рівень технологічної оснащеності державного апарату. Аналіз показав, що західні розвинені країни мають перевагу перед країнами, що розвиваються, які не встигли ще вступити в глобальне інформаційне суспільство як повноправні його члени.

Ключові слова: демократія, форми демократії, технології здійснення демократії, способи реалізації прав громадян, свободи громадян, комунікації, ЗМІ.

Аннотация

Малышенко Л. О. Внедрение электронной демократии: концептуальные подходы и особенности процесса реализации в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2009.

В диссертации проведен комплексный анализ процессов внедрения основ электронной демократии с определением особых характеристик этого процесса в Украине на современном этапе.

В работе определены основные характеристики электронно-демократической парадигмы, к которым относятся наличие сетей и технологическая сложность процесса. При этом важным является определение тех ресурсов, которые предоставляют возможность сформировать соответствующую форму электронной демократии. Здесь должны применяться интеллектуальные технологии, которые основаны на достижениях науки и на необходимости повсеместного их использования в обычной жизни людей.

Автором определено, что электронная демократия, с помощью новых технологий является не только эффективным инструментом, потребительской службой или средством связи с общественностью – она способна постоянно создавать новое публичное пространство и повышать уровень ответственности демократического устройства. В любой современной большой стране внедрения элементов электронной демократии сопровождается и достижением новых черт у общества, что может привести к значительным изменениям как политического устройства, так и политического режима государства в целом. В частности, это может привести к более мобильной и прогрессивной форме общества – конфигуративной.

Диссертантом акцентируется внимание на том, что говорить сегодня о формировании в какой-либо стране прямой формы электронной демократии невозможно. Это касается и Украины. На современном этапе нужно внедрять так называемую «полупрямую» форму электронной демократии, которая является наиболее адекватной к уровню развития граждан тех стран, которые осуществляют этот процесс.

Кроме этого, в работе уточняются характерные признаки форм электронной демократии и определяются их положительные и отрицательные аспекты. Главным является то, что в условиях построения любой формы электронной демократии происходит постепенное снижение затрат процесса получения и передачи информации, которая создает предпосылки для развития того, что постепенно увеличивается группа людей, которые имеют возможность принимать участие в разработке и принятии политически значимых решений и создаются технологические предпосылки для постепенного устранения неравенства политических возможностей граждан.

Также уточнены направления формирования электронной демократии в Украине. К ним относятся следующие: правовое обеспечение вхождения Украины в информационное общество; инструментально-технологическое обеспечение; содержательная наполненность новых технологий в государственном управлении. Определено, что социально-экономические проблемы в Украине, незавершенность процесса реформ, отсутствие предпосылок для восприятия большинством населения информационных и технологических инноваций представляют комплекс проблем, который затрудняет реализацию электронной демократии в ближайшее время.

Рассмотрены условия реализации электронной демократии, которыми выступают сетевая организация общества, эффективно работающая обратная связь и высокий уровень технологической оснащенности государственного аппарата. Анализ показал, что западные развитые страны имеют преимущество перед странами, которые развиваются, которые не успели еще вступить в глобальное информационное общество как полноправные его члены.

Получили дальнейшее развитие концептуальные подходы изучения теории демократии в целом и ее форм, как в виртуальном, так и в реальном измерениях. При этом, электронная

демократия, которая существует в виртуальной форме, не всегда адекватна демократии, которая функционирует в реальном мире.

Дается анализ организации и деятельности электронного правительства как инструмента электронной демократии. Определено, что любое демократическое государство осуществляет свою деятельность с помощью легитимного правительства. Если это правительство функционирует на основе возможностей Интернета и применяет высокие информационные технологии, то можно говорить о трансформации его в электронное правительство.

Ключевые слова: демократия, формы демократии, технологии осуществления демократии, способы реализации прав граждан, свободы граждан, коммуникации, средства массовой информации.

Summary

Malysenko L. O. Introduction to electronic democracy: conceptual approaches and particularities of the process realization in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of political sciences on specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – The Odessa National Academy of Law. Odessa, 2009.

In theses is organized complex analysis of the processes of the introduction basis to electronic democracy with determination person features of this process in Ukraine on modern stage.

The main features electronic democratic paradigm, to which pertain presence of the networks and technological difficulty of the process are definite. Herewith, important is a determinations that resource, which give a chance form the corresponding to form to electronic democracy.

The Author is determined, that electronic democracy, by means of new technology is not only efficient instrument, consumer service or means of communication with the public – she capable constantly to create the new public space and raise the level of indenture democratic device.

Keywords: democracy, the forms to democracies, technologies of the realization to democracies, ways to realization of the rights of the people, liberties of the people, communications, mass media.